

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

MAQOLLARNI O'RGANISH BILAN BOG'LIQ LINGVOKULTUROLOGIK YONDASHUVLAR

ADIBA XUSNIDDINOVNA FAYZIYEVA

*O'qituvchi,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O'zbekiston*

Annotatsiya: Mazkur maqolada maqollarni lingvokulturologik yondashuv asosida o'rganishning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritib berilgan. Maqollar milliy mentalitet, madaniyat va til o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni o'rganishda muhim vosita sifatida qaraladi. Lingvokulturologik yondashuv, avvalo, maqollardagi semantik qatlamlarni tahlil qilish, ularning madaniy konnotatsiyasini ochib berish va turli xalqlar tilida aks etgan madaniy umumiylik va o'ziga xosliklarni aniqlash imkonini beradi. Maqolada lingvokulturologik tadqiqotning usullari, jumladan, kontrastiv tahlil va komponent tahlil usullari ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, maqollarning milliy xususiyatlarini o'rganish orqali ularning tarjimasi va interpretatsiyasiga oid dolzarb masalalar ham tahlil qilinadi. Maqola lingvistika, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida tadqiqot olib boruvchi mutaxassislar uchun qiziqarli ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Lingvokulturologiya, maqollar, milliy mentalitet, madaniy konnotatsiya, semantik tahlil, komponent tahlil, kontrastiv tahlil, til va madaniyat integratsiyasi, tarjima masalalari.

Kirish qismi: Til – xalqning madaniyati, tarixi va dunyoqarashini aks ettiruvchi noyob hodisa bo'lib, u milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni avlodlarga yetkazishda asosiy vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, maqollar til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni eng yorqin namoyon etuvchi til birliklaridan biri sanaladi. Maqollar xalq donishmandligi, ijtimoiy qadriyatlar, milliy mentalitet va ma'naviy mezonlarni o'zida mujassam etadi. Shuning uchun maqollarni o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy antropologiya, etnolingvistika va lingvokulturologiya nuqtai nazaridan ham muhimdir.

So'nggi yillarda lingvokulturologik yondashuv xalq og'zaki ijodi namunalarini, xususan, maqollarni o'rganishda yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Bu yondashuv nafaqat tilni o'z ichida tahlil qilish, balki uning madaniy va milliy xususiyatlarini ham keng miqyosda o'rganishni taqozo etadi. Maqollarni lingvokulturologik tahlil qilish orqali biz ularning semantik qatlamlarini, madaniy konnotatsiyalarini va xalq hayoti bilan bog'liq ma'no jihatlarini chuqur anglash imkoniga ega bo'lamiz.

Mazkur maqola til va madaniyat integratsiyasi nuqtai nazaridan maqollarning lingvokulturologik jihatlarini o'rganishga bag'ishlanadi. Unda maqollarning milliy xususiyatlari, ularning madaniy semantikasi, tarjimaga oid muammolar va turli tillar misolida o'ziga xosliklarini tahlil qilish masalalari yoritiladi. Maqola, shuningdek, lingvokulturologik tadqiqotning nazariy asoslari va uslubiya-tiga ham e'tibor qaratadi. Bugungi globallashuv sharoitida turli xalqlar madaniy muloqoti kuchayib borar ekan, til va madaniyatning uzviy aloqasini o'rganishning ahamiyati tobora oshib bermoqda. Shu sababli maqollarning lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish faqat ilmiy ahamiyatga ega bo'lib qolmay, balki madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda ham katta rol o'ynaydi.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Maqollar xalqning hayot tarzi, dunyoqarashi va madaniyatini ifoda etuvchi qisqa va mazmunli hikmatli iboralaridir. Ular tilning lingvistik birliklari bo'lishi bilan birga, madaniyat va milliy mentalitetning ifodachisi sifatida o'rganiladi. Lingvokulturologik yondashuvda maqollarning nafaqat lingvistik, balki madaniy-semantik tahlili ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maqollar quyidagi jihatlari bilan til va madaniyat aloqasini ko'rsatadi:

Maqollar milliy madaniyatni aks ettiruvchi ramzlar, obrazlar va tushunchalarni o'zida mujassamlashtiradi. Masalan, o'zbek tilida "Ko'pdan qut ketmas" maqolida jamoatchilik qadriyati, birdamlikni ulug'lash kuzatiladi, ingliz tilidagi "Too many cooks spoil the broth" esa individualizmga urg'u beradi.

Har bir xalqning ijtimoiy qadriyatlari, tarixiy an'analari va tabiat bilan aloqasi maqollarda aks etadi. Bu ularni boshqa til va madaniyatlardan ajratib turadigan muhim jihatdir. Maqollar ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega bo'lib, ularning ma'nosini to'liq tushunish lingvokulturologik tahlilni talab etadi.

Maqolning bevosita ma'nosi, uning so'z tarkibidagi ochiq mazmuni. Masalan, "Mehnat qilmagan tishlamas" maqolining asosiy mazmuni ishlamagan odam ne'matdan bahramand bo'lmasligidir. Maqolda yashirin madaniy va emotsional ma'no mavjud bo'lib, u xalqning madaniyati va qadriyatlariga bog'liq. Masalan, yuqoridagi maqolda mehnatsevarlik va halol mehnatga hurmat aks etgan. Ko'p maqollar obrazli tilda ifodalanib, ularni tahlil qilishda metaforik ma'no qatlamini hisobga olish zarur. Masalan, "Yer yutsa, osmonga qarab tur" maqoli og'ir vaziyatlarda ham umidni yo'qotmaslikni anglatadi.

Asosiy qism: Maqollarni o'rganishda lingvokulturologik yondashuvda bir qator usullar qo'llaniladi: Maqoldagi har bir so'zning semantik ma'nosi tahlil qilinib, ularning madaniy mazmun bilan bog'liqligi aniqlanadi; Turli tillardagi maqollarni qiyoslab o'rganish orqali madaniy umumiylik va farqlar o'rganiladi. Masalan, o'zbek tilidagi "Ko'pning rizqi ko'p" va ingliz tilidagi "Unity is strength" maqollari bir xil g'oyani, ya'ni birdamlikning ahamiyatini ifoda etadi; Maqolning kontekstda qo'llanilishiga e'tibor qaratilib, uning madaniy vaziyatdagi ma'nosi o'rganiladi.

Maqollar xalq madaniyati bilan uzviy bog'liq bo'lgani sababli, ular milliy xususiyatlarni aks ettiradi. Maqollardagi obrazlar va ramzlar xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va madaniyatiga xosdir. Masalan, o'zbek maqollarida "non" obrazi halollik va baraka timsoli sifatida ko'p uchraydi, ingliz tilida esa "bread" ko'proq kundalik ehtiyojni ifodalaydi. Ba'zi maqollar turli tillarda bir xil ma'no va mazmunni ifodalaydi. Bu dunyo xalqlarining umumiy qadriyatlari va tajribalarini aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilidagi "Harakatda barakat" va ingliz tilidagi "Where there's a will, there's a way" maqollari har ikkala xalqda ham faoliyat va intilishning muhimligini ta'kidlaydi.

Maqollarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda ularning lingvokulturologik jihatlarini hisobga olish muhimdir. Tarjima jarayonida quyidagi muammolar yuzaga keladi:

Ko'pgina maqollarni so'zma-so'z tarjima qilish ularning madaniy mazmunini yo'qotadi. Masalan, o'zbek tilidagi "Ishni boshlash – yarmini tugatish" maqoli ingliz tiliga "Well begun is half done" shaklida mos tarjima qilinadi.

Maqollarni tarjima qilishda ularning madaniy xususiyatlarini saqlash muhimdir. Bu esa tarjimonning lingvokulturologik bilim darajasiga bog'liq.

Ba'zan tarjimada bir tildagi maqolni boshqa tilda mavjud bo'lgan tengma'noli maqol bilan almashtirish talab etiladi.

Maqollarni lingvokulturologik yondashuv asosida o'rganish quyidagi sohalarida amaliy ahamiyatga ega. Maqollarni tahlil qilish boshqa xalqlar madaniyati va dunyoqarashini tushunish, ularni hurmat qilishga yordam beradi. Maqollar til o'rgatuvchi vosita sifatida ishlatiladi. Ular

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

orqali o'quvchilar tilning madaniy qatlamini o'rganish imkoniga ega bo'ladilar. Maqollarning lingvokulturologik xususiyatlarini bilish tarjimonlarga sifatli tarjima yaratishga yordam beradi.

Mazkur tahlillar asosida maqollarni lingvokulturologik yondashuvda o'rganish madaniy xilma-xillikni anglash, milliy xususiyatlarni saqlash va tilning boy semantik qatlamlarini ochib berish imkoniyatini taqdim etadi.

Maqollar til va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqani ifodalovchi noyob til birliklari sifatida xalq donishmandligi, ijtimoiy qadriyatlar va milliy mentalitetni aks ettiradi. Ushbu maqolada lingvokulturologik yondashuv asosida maqollarni tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlari yoritildi. O'rganilgan materiallar quyidagi muhim xulosalarni chiqarishga asos bo'ladi. Maqollarni lingvokulturologik yondashuvda o'rganish orqali til faqat aloqa vositasi emas, balki xalqning tarixiy tajribasi va madaniy merosi ifodasi ekanini tushunish mumkin. Maqollar orqali xalqning milliy mentaliteti, urf-odatlar va madaniy qadriyatlari yuzaga chiqadi.

Maqollar ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega bo'lib, ularning denotativ, konnotativ va metaforik ma'nolari lingvokulturologik yondashuvda tahlil qilinishi lozim. Bu tahlil usuli orqali maqollarning mazmunini yanada chuqurroq anglash va ulardagi yashirin madaniy konnotatsiyalarni ochish mumkin.

Maqollar bir tomondan milliy madaniyat va an'analarning in'ikosi bo'lsa, boshqa tomondan, insoniyat uchun umumiy bo'lgan qadriyatlarni ifodalaydi. Bu esa turli madaniyatlar o'rtasida umumiylik va farqlarni aniqlashda maqollarni o'rganishning muhimligini ta'kidlaydi.

Maqollarni o'rganishda lingvokulturologik yondashuv tilshunoslik va madaniyatshunoslikning uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi. Maqollar faqat til birliklari sifatida emas, balki milliy mentalitet va madaniyatning aks etishi sifatida o'rganilishi kerak. Maqolalarning lingvokulturologik tahlili ularning semantik, madaniy, tarixiy va ijtimoiy jihatlari ochib beradi. Quyida maqollarni lingvokulturologik tahlil qilishda uchraydigan ba'zi asosiy masalalar keltirilgan:

Maqollarni lingvokulturologik tahlil qilishda ularning semantik qatlamlarini ajratib ko'rish zarur. Semantik qatlamlar maqolning bevosita ma'nosi (denotativ ma'no), qo'shimcha ma'nolari (konnotativ ma'no) va obrazli ifodalari (metaforik ma'no)ni o'z ichiga oladi. Har bir qatlamning o'rganilishi maqolning madaniy va lingvistik boyligini ochib beradi. Masalan, "Mehnat qilmagan tishlamas" maqolining **denotativ** ma'nosi shundan iboratki, mehnat qilmagan odam o'z mehnatining natijasidan bahramand bo'lmaydi, **konnotativ** jihatdan esa bu maqol jamiyatda mehnatsevarlik va halollikni qadrlashni ta'kidlaydi. **Metaforik** jihatdan esa, mehnat qilmaslikni jamiyatda salbiy qarash sifatida ko'rsatadi. Bunday semantik qatlamlarni tahlil qilish maqollarning madaniy, ijtimoiy va axloqiy jihatlari tushunishda yordam beradi.

Maqollarni tahlil qilishda madaniy konnotatsiya alohida o'rin tutadi. Har bir maqolning yashirin madaniy mazmuni xalqning qadriyatlarini, urf-odatlarini va dunyoqarashini aks ettiradi. Misol uchun, o'zbek tilidagi "Nonni yerda ko'rmang, baxtni ko'rarsiz" maqolida non nafaqat oziq-ovqat mahsuloti, balki baraka va farovonlik timsoli sifatida ko'riladi. Bu o'zbek xalqining mehnatni qadrlash va baraka izlashga bo'lgan qarashini ko'rsatadi. Shu bilan birga, bu maqolning ingliz tilidagi analogi – "Don't drop bread" (nonni tushirmang) – o'zining to'g'ridan-to'g'ri madaniy konnotatsiyasi orqali shakllangan madaniyatni yoritib beradi. Bunday tahlil milliy mentalitetni va xalqning dunyoqarashini tushunish imkonini beradi.

Maqollarda tez-tez ishlatiladigan obrazlar va metaforalar ularning chuqur madaniy va axloqiy qatlamlarini tashkil etadi. Maqollarda tabiat, hayvonlar, mevalar, mehnat kabi kundalik hayotda uchraydigan tasvirlar obrazli tarzda ishlatiladi. Misol uchun, o'zbek maqollarida ko'p uchraydigan "yigit" obrazi, ingliz maqollarida esa "bosh" (leader) yoki "ko'k" (osmon, imkoniyat) kabi obrazlar bir xil ijtimoiy va madaniy g'oyalarni ifodalashga yordam beradi. Metaforik tuzilmalar orqali xalqning tabiatga, hayotga bo'lgan munosabati va dunyoqarashi aks etadi.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Maqollar ko'p hollarda milliy madaniyatning o'ziga xos jihatlarini o'zida saqlaydi. Biroq, ko'plab maqollar bir necha madaniyatda uchraydi va umumiy axloqiy va ijtimoiy g'oyalarni aks ettiradi. Misol uchun, "Harakatda barakat" (o'zbek tilida) va "Where there's a will, there's a way" (ingliz tilida) maqollari bir xil ma'noni ifodalaydi – ya'ni, biror ishga boshlash va unga sodiq qolish har qanday natijaga olib keladi. Bu maqollar xalqning qadriyatlari va ijtimoiy g'oyalarga mos kelgan holda, madaniy farqlarni ochib beradi. Lingvokulturologik tahlil orqali bunday universal va milliy xususiyatlarni aniqlash mumkin.

Maqollarni tarjima qilishda bir qator muammolar yuzaga keladi. So'zma-so'z tarjima ko'pincha maqolning asl madaniy mazmunini yo'qotadi. Shuning uchun maqollarni tarjima qilishda ularning madaniy kontekstini hisobga olish zarur. Masalan, o'zbek tilidagi "Ko'pdan qut ketmas" maqolining ingliz tiliga tarjimasi oson emas, chunki undagi madaniy xususiyatlarni ingliz tiliga to'g'ri o'tkazish qiyin. Bunday hollarda, ekvivalentlarni topish yoki adabiy tarjima qilish orqali ma'no saqlanadi. Lingvokulturologik tahlil orqali tarjimadagi noaniqliklar va madaniy o'zgarishlar aniqlanadi, bu esa tarjimaning madaniy nuqtai nazaridan to'g'ri bo'lishini ta'minlaydi.

Maqollarni lingvokulturologik yondashuvda o'rganish, shuningdek, madaniyatlararo muloqot va ta'sirni tahlil qilish imkoniyatini beradi. Turli tillarda o'rganilgan maqollarni solishtirish, ularning mazmunidagi o'xshashliklar va farqlarni aniqlash, madaniyatlararo muloqotda o'ta muhim ahamiyatga ega. Bu orqali bir xalqning ijtimoiy qadriyatlari boshqa xalqlarga qanday ta'sir qilgani va qanday o'zgarishlar yuzaga kelganini ko'rish mumkin. Maqollarni o'rganish orqali nafaqat til, balki xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalarni yanada chuqurroq tushunish mumkin.

Xulosa qismi: Maqollarni tarjima qilish jarayonida ularning lingvokulturologik xususiyatlarini inobatga olish talab etiladi. So'zma-so'z tarjima aksariyat hollarda maqolning ma'nosini yo'qotadi, shu sababli madaniy kontekst va semantik mazmunni saqlab qolish uchun mos interpretatsiya zarur.

Maqollarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish, chet til o'qitish samaradorligini oshirish va tarjima sifatini yaxshilashda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, bunday tadqiqotlar madaniy xilma-xillikni anglashga va millatlararo totuvlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Lingvokulturologik yondashuvning ahamiyati shundaki, u til va madaniyat o'rtasidagi murakkab aloqalarni o'rganishga imkon beradi. Maqollar orqali nafaqat milliy madaniyatni anglash, balki boshqa xalqlar madaniyati va dunyoqarashini tushunish ham osonlashadi. Bu esa bugungi globallashuv sharoitida millatlararo muloqotni samarali yo'lga qo'yishda muhim omil hisoblanadi. Shunday qilib, maqollarni lingvokulturologik yondashuvda tadqiq qilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, bu yo'nalishda olib boriladigan izlanishlar kelajakda ham tilshunoslik, madaniyatshunoslik va tarjima nazariyasining yangi qirralarini kashf etishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nasretdinova, M. N., Saydikramova, U. X., Saydikramova, Fuzaylova, N. A., Fayziyeva, A. K., & Jabborova, Z. T. (2024). Analysis of Stylistic Aspects of the Appearance of Ellipsis in Speech . *South Eastern European Journal of Public Health*, 1676–1680. <https://doi.org/10.70135/seejph.vi.2184>
2. Xusnitdinovna, F. A. (2023). " Vatan" Tushunchasining O'zbek Va Ingliz Maqollaridagi Chuqur Ifodasi. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 1(2), 23-25.
3. Fayziyeva, A. X. (2024). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA "VATAN" KONSEPTINING IFODALANISHI. *GOLDEN BRAIN*, 2(3), 31-35.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

4. Fayzieva, A. X. (2024). " VATAN" TUSHUNCHASINING O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDAGI CHUQUR IFODASI. *Ustozlar uchun*, 54(2), 260-265.
5. Файзиева, А. Х. (2021). ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДАГИ МАҚОЛЛАРДА “ВАТАН” КОНЦЕПТ СИФАТИДА. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 107-112.
6. Fayziyeva, A. X. (2024). MAQOLLARNI O'RGANISHDA LINGVOKULTURAL YONDASHUV. *GOLDEN BRAIN*, 2(22), 271–275. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14520364>
7. Fayziyeva , A. . (2024). LINGUISTIC FEATURES OF THE CONCEPT OF THE HOMELAND. *Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies*, 3(02), 94–103. <https://doi.org/10.37547/os/vol-03-01-02-09>
8. M.R.Abdullayeva and others. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity // *Journal Power System Technology* ISSN: 1000-3673, V 48, Issue 4. 2024/12. Pages 3325-3334
9. Samieva Sayyora Ne'matovna, Mirkhasan Mirsaidov. (2023). DUOLINGO AS A MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE TERMS OF TEACHING FOREIGN GRAMMAR. *IQRO* , 3(1), 384–388. Retrieved from <https://wordlyknowledge.uz/index.php/iqro/article/view/1255>
10. Samiyeva Sayyora Ne'Matovna (2018). Comprehending idioms in the context. *Наука и образование сегодня*, (5 (28)), 93-94.
11. Saidakbarova S. P. et al. The Role Of Speech Genres In The Communication Process // *Educational Administration: Theory and Practice*. – 2024. – Т. 30. – №. 5. – С. 2500-2503.
12. ABDULLAYEVA, M. (2024). Inglizchadan o'zbekchaga nasriy tarjimaning milliy-madaniy xususiyatlari (XX asr oxiri XXI asr boshlarida ingliz tilidan bevosita tarjimalar misolida). *TADQIQOTLAR. UZ*, 50(5), 80-84.
13. M.Abdullayeva. Nasriy tarjimaning milliy-madaniy xususiyatlari (XX asr oxiri XXI asr boshlarida ingliz tilidan bevosita tarjimalar misolida) // *Tadbirkorlik va pedagogika Ilmiy - uslubiy jurnal*. ISSN: 2181-2659. [4/2024], Pages 3-10